

Šmarnica.¹⁾

Spisal Avguštin Šabec.

zmed vseh mesecev vsega leta je gotovo najlepši mesec veliki traven. V tem mesecu doseže priroda višek svojega pomladanskega razvoja in razvoja sploh ter nam odpre svojo bogato zakladnico lepote.

Vsak pogled v prirodo nas uveri, da se godi v tem mesecu v nji nekaj slovesnega, nekaj prazničnega in da obhaja ravno v tem mesecu priroda svoj »veliki dan«.

Zdi se nam, da je v tem mesecu priroda velik, prostran vrt, ki ga ni treba obdelovati, ampak ga je obdelala Stvarnikova roka sama. Krasno cvetje, ki se je z njim odela v tem mesecu vsa priroda, čarobno petje, ki odmeva po gozdih in livadah, mlado zelenje, s katerim se je obsulo drevje, ter nad vse mamljivi pomladanski vzduh, ki tako krepilno vpliva na človeka, vse to vpliva tako mogočno nanj, da se mu nehote zazdi, da se v resnici nahaja v prelepem vrtu ter se naslaja ob njegovih krasotah. Ni čuda tedaj, da ima maj na človeka toliko moč. Z neakako nedoumno silo ga vleče v svoje prirodno veličastvo, češ, naglej se me, naužij se me in z menoj se veseli mojega »velikega dneva«!

Zato pa ostavljamo ravno v tem mesecu zatohle sobe, v katerih smo prebili dolgo zimo ter hitimo pod milo nebo, da se poživimo telesno in duševno.

Največ veselja pa prinaša krasni majnik otrokom. Saj jim nudi ravno maj v obilici vsega, kar si želi njihovo koprneče srce. Da se pa ljubezen do prirode in veselje do bivanja v nji pri otrokih zveča, v to skrbe izleti, ki jih ravno v tem prelepem mesecu kaj radi prirejamo in ki jim pravimo »majniški izleti«. V prvi vrsti so namenjeni ti izleti mladini, da se veseli lepega pomladanskega življenja. Kaj rade prirejajo tedaj zlasti ljudske šole take izlete. Tak izlet je imela prirediti tudi krčevniška šola, ki so jo obiskovali tudi nam že znani šolarji Poljančeva Angelica, Otorepčeva Milica in Završnikov Jakec. To veselo naznanilo jim je sporočil nekega popoldne v maju gospod učitelj, ko jim je povedal to-le: »Otroci! V soboto zjutraj napravimo vsi skupaj izlet na »Goro sv. Roka« in ostanemo tam ves dan.«

Ne da se popisati, s kakšnim veseljem so sprejela otroška ušesca to radostno novico. »Izlet — in pa vsi!« — To se jim je zdelo tako imenitno, da so njihova srčeca kar drgetala sreče in veselja. Najrajši bi bili, kar precej šli, ko bi bilo to mogoče. Umljivo je tedaj, da so neizmerno težko čakali sobotnega jutra in veselja, ki bo združeno s tem srečnim dnevom.

Gora sv. Roka je dobri dve uri oddaljena od vasi Krčevine, kjer je stala šola. Četudi imenujejo ta kos zemlje »Goro sv. Roka«, tega imena ne zasluži v polni meri, ker se nikakor ne da primerjati s pravo goro. Njen

¹⁾ V latinščini: Convalaria majalis.

vrh namreč ni tak kot pri drugih, pravih gorah, temveč se razprostira na njenem temenu obsežna gorska ravan z lično cerkvico sv. Roka, z mnogimi kmetiškimi hišami, prostranimi travniki, njivami in s poljem. Le na severni strani se iznad te ravnine dviguje griček, iznad katerega se odpre čudovito lep pogled na prekrasne slovenske planine. Pot na to goro je še dokaj složna. Drži izprva po mehkih travnikih, potem skozi košat bukov gozd in slednjič po lepih senožetih prav do cerkvice sv. Roka.

Na to goro tedaj napravijo učenci krčevinske šole svoj majniški izlet.

Krasno sobotno jutro je obetalo, da bo ves izletu namenjeni dan lep. Komaj se je zaznalo mlado jutro, in so vaški petelini naznanjali nastop novega dne, že je bilo okolo šolskega poslopja vse živo. Od vseh strani so prihajali otroci skupaj ter se pomenkovali o veselju, ki jih čaka ta dan.

»Da bi le dežja ne bilo,« omeni eden učencev, a takoj ga drug osorno zavrne, rekoč: »Saj danes ne sme deževati, ko imamo izlet!« — Ob takih in enakih pogovorih so otroci težko čakali šeste ure, ki je bila določena za odhod.

Prijetno je bilo gledati to vrvenje in drvenje mladeži okolo šole. Vsakdo je imel kaj s seboj. I seveda, sa je bilo to pa tudi potrebno, da ne bi trpeli otroški lačni želodčki. Dan je dolg, in lakota je neprijeten gost. Enemu je mati dala kruha in mesa, drugemu klobaso, tretjemu sira, četrtemu jajec, in tako naprej; vsakdo je imel v culici kaj za želodec pripravljenega. Pa tudi žepi niso bili kot običajno prazni, v njih so skrbno stiskali po par vinarjev, ki so jim jih njih starši dali, da si kupijo na gori mleka in si poleg lakote tudi ugase žejo.

Slednjič se je približala težko pričakovana šesta ura. Gospod učitelj je uvrstil vse otroke po dva in dva, in začeli so se polagoma pomikati proti gori. To je bilo pripovedovanja in pogovarjanja, to veselja, smejanja in radovanja! Da bi bili prišli prej do smotra, so pospešili korake, kar je seveda gospod učitelj preprečil s tem, da jih je opozoril na hladni zrak, ki veje na gori, in na prehlajenje, ki bi se na takem zraku lahko dobilo.

Polagoma so se začeli dvigati proti gori. Po travnikih, kamor so najprej prišli, so morali iti drug za drugim, ker je bila tam samo steza; ko so pa dospeli v gozd in prišli do kolovoza, ki drži skozi gozd, so se pa zopet uvrstili v pare. Veličastno je bilo tega dne v gozdu. Od vseh strani se je oglašalo krasno ptičje petje, a ves gozd se je — kot bi se prebudil iz sna — prerujen zveselil tako lepega dne. Vonj, ki je dehtel iz tega mladega zelenja, pa je bil tako mamljiv, da je nehote ustavil korak enemu ali drugemu otroku, češ, naužij se me, saj me ne dobiš vsak dan.

Gospodu učitelju se je zdelo potrebno, da se v tem čistem in zdravem zraku nekoliko pomude, zato je rekel otrokom: »Ostanimo nekoliko tukaj in se odpočijmo, saj imamo še dovolj časa v zabavo na gori!«

Nekateri otroci so posedli okolo učitelja po parobkih dreves, drugi pa so šli nabirat cvetic. Ni poteklo pet minut, odkar so posedli, kar priteče Otorepčeva Milica v vsi sapi po rebbru navzdol h gospodu učitelju. »Kaj pa je?« vpraša učitelj zasoplo Milico.

Prva piščalka.

»Nič, o, prav nič, gospod učitelj, prinašam le šopek šmarnic, ki sem jih ravnokar nabrala nedaleč od tu.«

»Glej, glej!« pravi gospod učitelj, »ti imaš pa res dobre oči, da si jih tako hitro dobila. Iди in prinesi mi še eno s koreninami, hočem ta počitek porabiti v to, da vam vsem to dišečo cvetico opišem in o nji povem marsikaj potrebnega.«

Otorepčeva Milica, s katero je šlo sedaj več njenih součenk in seveda tudi Poljančeva Angelica in Završnikov Jakec, je mahoma ustregla želji gospoda učitelja, ki je potem šmarnico vsem zbranim učencem in učenkam opisal tako-le:

Pred vsem vam povem, da je ta ljubka, dišeča cvetica nestrupena in človeškemu zdravju popolnoma neškodljiva. Zaman jo tedaj iščemo v črni knjigi strupenih ali škodljivih rastlin, njenega imena v nji ne dobimo, pač pa njeno sorodnico ali imensko sestrico »belo šmarnico«, ki ji pravijo tudi bela bramurka, lepotica, beli koren itd., ki se pa od dišeče šmarnice bistveno razločuje v vsem svojem ustroju.

Svoje lepo ima »šmarnica« ima ta cvetica od tod, ker je posvečena sami nebeški kraljici, ki ji je posvečen tudi ves mesec maj. Marijina cvetica je tedaj nedolžna šmarnica. Ker cvete ta krasno dišeča cvetica v Marijinem mesecu majniku in je najlepša nele med majevimi cveticami, ampak med vsemi cveticami sploh, so jo že davno posvetili Mariji, materi božji, in tudi majevo, Mariji posvečeno pobožnost — šmarnice — združili z njenim imenom. Kakor se nahaja po Slovenskem več krajev z imenom »Šmarje«, katero ime je skrajšano od imena Marijinega, tako izvira tudi ime »šmarnica« odtod.

Ponekod ji pravijo tudi jurjevica, gumbalica in lepoduha. Prvo ime izvira najbrže odtod, ker raste in cvete okrog sv. Jurija, drugo odtod, ker jo radi vtikamo v gumbnice, a tretje zaradi njenega izredno prijetno dišечега cvetja.

Ta cvetica ima v zemlji na pošev rastočo, plazečo, kolenčastočlenasto, razraslo, belkasto koreniko, debelo kot gosje pero. To koreniko poraščajo dolge, debelovlaknaste korenine in majhni luskolisti. Na prvi hip nam je razvidno iz tega njenega podzemeljskega ustroja, da je tudi šmarnica kot skoro vse pomladanske cvetice vztrajna ali večletna rastlina. Ob času, ko dobi gozd svojo novo zeleno obleko, napolnjuje šmarnica že s svojim sladkim vonjem vsa zatišja tihega gozda, ker je že nekaj tednov prej predrla rastlinica zemeljsko skorjo in se je še v zemlji v svojem prvem razvoju prav tako razvila kot podlesna veternica in druge nam več ali manj že znane pomladanske cvetice. Ker sem vam že pri podlesni veternici ta podzemeljski razvoj natančno opisal, in se šmarnica v zemlji prav tako razvija kot podlesna veternica, zato opustim pri šmarnici danes ta razgovor.

Iz korenike, oziroma njenega vrha izvirajo dva do trije pecljati, širokosuličasti, slokastožilnati listi in pokončna 15 do 25 cm visoka, enojnata betva. Da so listi slokastožilnati, prihaja od tega, ker so njih žile na listih še precej vzporedne, toda bolj krive kot ravne.

Ker govorimo ravno o žilah pri rastlinah, vam hočem tudi o teh nekaj malega povedati. Listne žile so iz debla, oziroma iz peclja v ploskev prehajajoče cevčice ali cevi, ki preprežajo ves list kot svetlejše, časih tudi bolj vzvišene ali zbočene niti. Izmed vseh gre srednja ali glavna žila, ki je navadno tudi večja in močnejša, skozi sredino listne ploskve. Po razvrstitvi listnih žil ločimo liste v progastožilnate in mrežastožilnate. Progastožilnati listi so oni, na katerih zapazimo, da izhaja iz peclja ali sploh od onega konca lista, kjer se list začne, obenem več enojnatih žil v ploskev in se nam vse te zde kot nekake glavne žile. Ako so te žile popolnoma ravne, pravimo, da je list ravnožilnat ali vzporednožilnat, ako pa so krive, je list slokastožilnat. Take so žile tudi pri šmarnici, zato je njeno žilje slokastožilnato. Vse drugače je pri mrežastožilnatih listih. Ti imajo le eno samo glavno žilo, ki se, a šele v listni ploskvi, cepi v prostranske žile. Tese zopet dalje cepijo v veje in vejice, in sicer tako raznovrstno, da dobi listna ploskev v resnici podobo mreže.

Povedal sem vam že, da priraste šmarnica naravnost iz podzemeljskega stebela iz zemlje. Ker nima ta rastlina nikakega nadzemeljskega stebela, ampak prikukajo listi in nežni cvet na dan drug na drugega, oziroma navezani na medsebojno moč, je umevno, da mora biti podzemna rast tako ustrojena, da je rastlinica kos svoji neprelahki nalogi. In ta je tudi. Trobčasto zvite liste, ki skrivajo v svoji sredi betvo, ki se ima na nji razviti cvetje, obdajajo okoloinokolo belokožnati, nekoliko v modrordečkasto barvo prehajajoči vztrajni, nožničasti, luskasti krovni listi, ki odevajo mlado rastlinico v podobi podolgastega stožca, ki more s svojim koničastim močnim koncem predreti tudi najtrše zemeljske plasti. Kakor hitro je rastlinica pokukala v beli dan, razženo rastoči listi ovoj, v katerem so bili skrbno zaviti, ter si pomagajo iz tega tesnega in neprijetnega zapora. Z rastjo potrebujejo vedno več prostora, zato izlezejo polagoma popolnoma iz tega tesnega prostora, se začno vedno bolj in bolj odvijati ter se slednjič razprostro popolnoma in se pokažejo v taki obliki, v kakršni jih tudi vidimo na tej šmarnici. Njih jajčasta, dolgopecljata listna ploskev je jako velika ter prevlečena z neko voščeno skorjo. Kakor je dokazano, služi ta snov šmarnici v to, da jo varuje prevelike mokrote, ki bi ji utegnili škodovati, varuje jo pa tudi pred prevelikim izhlapevanjem mokrote, ki se nahaja v listih. Odtod in zato, da so njeni listi veliko bolj tršasti kot od drugih pomladanskih cvetic, prihaja, da prežive večinoma liste vseh drugih pomladanskih cvetic ter šele zamro početkom jeseni.

Zraven listov se dviguje dolga skupna betva, ki je zgoraj trirobata, spodaj pa okroglasta. Pecijski, kimasti, prijetno dišeči cveti se združujejo v enostranski grozd in so podprti z majhnimi krovnimi listki. Ti cveti so početkoma obrnjeni navzgor ter se od teh majhnih krovnih listkov skrbno obvarovani, vse tako, kot smo to opazovali tudi pri drugih pomladanskih cveticah. Ko pa se cvet odpre, se obrnejo navzdol, da tvori tako njih snežnobeli cvetni perigon skrbno ogrinjalce najnežnejšim cvetnim delom pred dežjem in drugimi nezgodami. Pravilni, obličastozvonasti cvet sestavlja zra-

stolisten, šesterozob, cel perigon. V cvetu samem pa zapazimo šest kratkih prašnikov ter nadrastel pestič z razločno vidljivo jajčasto plodnico, iz katere se razvije kot plod okrogla, tropredalasta, svetlordeča jagoda, ki hrani v vsakem predalu navadno po dve semeni.

Vkljub temu, da so njeni cveti le bolj neznatni, jo vendar prav rade obiskujejo razne žuželke. Pomore ji v to enostranski grozd in jako prijetno dišeč duh, s katerim vabi daleč naokolo žuželke na obisk. Ta lepi duh pa je tudi provzročil, da je postala šmarnica med vsemi cveticami človeku najljubša cvetica in da se je razveseli, kjerkoli jo zagleda.

Pripomniti moram še, da skrbe za razmnožitev te cvetice poleg njenega lastnega ustroja tudi nekatere gozdne ptice, ki uživajo jeseni njene rdeče sočnate jagode. Ptičji želodčki pa prebavijo le sočnato meso, medtem ko ostane v jagodah se nahajajoče trdo seme zanje neprebavno in se tudi kot tako odvaja iz telesa, pada na zemljo, skali in oživi.

Šmarnica je po senčnatih, listnatih gozdih jako razširjena cvetica. Človeškemu srcu se je jako priljubila, in to ravno zaradi snežnobelega, krasnega cvetja, a še bolj zaradi izredno prijetnega duha, da ji je prisodilo med vsemi cveticami — prvo mesto. Upravičeno jo tedaj tudi mi smemo imenovati nele kraljico majnikovega cvetja, temveč cvetja sploh. —

Minila je že skoraj ena ura, odkar so učenci v tem tihem gozdu počivali in radostno poslušali učiteljev opis šmarnice. A še z večjim veseljem so se na ukaz učiteljev napravili na daljno pot proti sv. Roku. Solnce je stalo že precej visoko na nebu, ko so krenili iz gozda čez senožeti in dalje na vrh. Ko so dospeli tja, so se najprej malo odpočili, potem pa so si šli ogledat lepo okolico. Ne bom dalje opisoval, kako so se presrečni otroci ves dan radovali na gori, povem le toliko, da so se proti večeru prav zadovoljni in srečni vrnili domov. Ta izlet jim gotovo ostane v trajnem spominu do poznih let.

Čič in Kraševce.

Spisal Ivo Trošt..

Kraševce v visokih škornjih je opazoval Čičeve opanke in vprašal: »A v kolikem času se obuješ, brate, ko imaš tako umetno z vrvkami zapleteno obuvalo?« Čič ga pogleda in odgovori naglo: »Kaj vprašaš, kume? Prej kot ti! Staviva!« Stavita bučo vina, ki jo dobi oni, kdor se obuže hitreje. Sedeta in se sezujeta, da začneta stavo.

»Glej, kume,« pravi Čič in spretno opleta vrvce po opanki, »glej, pa boš znal: ovako-tako-ovako-tako...«

Tudi Kraševce se je lotil črevljev, toda Čič ga opozori vnovič: »Glej, bogme, glej, pa boš znal: ovako-tako-ovako-tako!«

Kraševce se je na glas čudil Čičevi spretnosti in ni opazil, da je Čič v tem času, ko ga je on gledal in poslušal njegov »ovako-tako«, opletel prvo in potem še drugo opanko, dočim je on ostal bos na obe nogi.

Smejal se je Čič in spravil vino.